
Angola: sliby, lži – a válka

Jan Klíma

Závěr našeho století dovršuje nepříznivou bilanci věku počítačů a kosmonautiky. Až příliš mnoho států, které měly reálnou šanci dospět ke slušnému životu na počátku našeho století (Argentina, Uruguay), po druhé světové válce (Bulharsko, Irák) nebo v 70. a 80. letech (Indonésie, Brazílie), se nyní zmítá v beznaději na pokraji bídy. Terorismus, občanské války, řádění pravicových či levicových diktátorů i sofistikované metody ideologické pomsty překračují hranice států, moderní technika zaručuje úspěšnost psychické destrukce a fyzického ničení celých národů i jejich životního prostředí. Ke 167 milionům mrtvých, které od počátku našeho století do konce 80. let napočítal Z. Brzezinski,¹ budou přibývat do posledních minut našeho věku další miliony.

Zrcadlo doby

Angola ztělesňuje tragické memento posledních čtyřiceti let. Osud kdysi nadějně země rychlého pokroku a multirasové kooperace se dnes stává podnětem k přehodnocení smyslu moderního vývoje a k redefinici dříve tak jasných kategorií, jakými jsou dekolonizace,² boj za svobodu či demokratizace. Příliš dlouhé prohlubování angolské národní katastrofy už dávno překročilo lokální, ba i africký regionální rozměr. Probíhá totiž v globalizovaném světě pod dohledem mezinárodních organizací, v posledním desetiletí pak za asistence OSN a dozorčí „trojky“ složené z USA, Ruska a Portugalska. Vezmeme-li vážně bystrou poznámku afrikanisty Basila Davidsona, že africké i evropské postkomunistické země mají shodně „dvě Janusovy tváře, jednu žádající svobodu a druhou svobodu odmítající“,³ pak nás zamrazí při úvaze, zda se podobná zkáza shodně neprodírá i do našeho prostoru.

Od roku 1990 diplomaté spolu s mezinárodní veřejností vítali dlouhou řadu dohod mezi angolskými bojujícími stranami. Výsledkem optimistických her na smíření je dnes válka, jejíž ničující účinky vyvolávají větší utrpení a větší obavy než kdykoli dříve. Navíc se kdysi tak slibná země dostala do tragické humanitární a zdravotní situace. Existují podložené prognózy, že Angolané jako společenství musejí být brzy zdecimováni rozšiřující se vlnou AIDS. Jiní odborníci varují před masovým šířením epidemií nebo hladomoru, které musí v současnosti způsobit úplný rozvrat zdravotnictví a zásobování. Není náhodou, že papež Jan Pavel II. ve svém novoročním poselství na rok 1999 vzpomněl právě na Angolu jako na neblahý příklad kolapsu humanity i mezinárodní bezpečnosti. Také proto, hlavně však pro nepředstavitelně krutý úděl milionů lidí pokládáme za potřebné zrekapitulovat poslední události a připomenout některá fakta pro srovnání.

Angolský mírový proces a jeho konce

Občanská válka, zorganizovaná v Angole bipolárním světem už před válečným vyhlášením nezávislosti 11. 11. 1975, ale ještě mnohem dokonaleji po něm,⁴ měla skončit dohodami uzavřenými mezi MPLA a UNITA v roce 1990 a podepsanými v poslední verzi v Bicesse 31. 5. 1991. Demobilizace a demokratizace kontrolované diplomatickým a vojenským personálem UNAVEM II vyvrcholily opožděným ustavením jednotné armády (FAA – *Forças Armadas Angolanas*) a prvními multipartijními volbami uspořádanými v posledních zářijových dnech roku 1992. Právě jejich výsledek – vítězství MPLA,⁵ dobrá pozice UNITA a smetení všech ostatních uchazečů o moc – odhalil předchozí frašku před-

stavovanou jako konsenzuální demokratizace a už v říjnu 1992 zdůvodnil nové kolo občanské války.⁶ Ta probíhala ještě destruktivněji než dříve, protože si UNITA mezitím vybudovala své základny, arzenály i politická střediska ve všech větších městech. Do roku 1994 bylo probíháno stabilní schéma rozděleného státu, v němž se MPLA opírala o Luandu a o příjmy z těžby ropy, UNITA o ovimbundskou vysočinu a o příjmy z prodeje diamantů.

Za nastalé rovnováhy sil mohlo být dohodami smluvenými v Lusace v listopadu 1994 uzavřeno dočasné příměří prezentované světu opět jako definitivní mírové řešení. Předák UNITA Jonas Malheiro Savimbi při pozdější slavnostní ratifikaci označil nezvykle smířlivými slovy svého dlouholetého rivala Josého Eduarda dos Santose za „svého prezidenta“ a deklaroval ochotu plně se zapojit do práce Vlády národní jednoty a usmíření (*GURN – Governo da Unidade e Reconciliação Nacional*).

K realizaci lusackých dohod došlo v nejmenší možné míře. Podle zavedené praxe se nesmiřitelná dichotomie angolské vojensko-politické scény projevovala nekonečnými obstrukcemi jedné i druhé strany, kladením nových podmínek k dialogu, vznášením formálních požadavků znemožňujících skutečné odzbrojení. Volební mandát z roku 1992, třeba zproblematizovaný válkou, ovšem favorizoval MPLA, takže větší vstřícnost měl projevit Savimbi. Zřejmě proto, že by si ji jeho příznivci vysvětlovali jako kapitulantství, pokračoval předák UNITA ve svém vzdoru i za mezinárodní situace, která pro něho nebyla příznivá. OSN uvalila na UNITA sankce, v říjnu 1997 byly uzavřeny kanceláře UNITA ve světě a zakázáno cestování funkcionářů. Zatímco ještě Reagan a Bush dodávali Savimbimu protiletadlové střely a nášlapné miny,⁷ Clintonova administrativa už nemohla teroristickou, tribalistickou a rasistickou⁸ organizaci otevřeně podporovat. Savimbiho přátelé Mobutu v Zairu-Kongu a Pascal Lissouba v Kongu-Brazzaville byli z africké scény odstraněni a od roku 1994 se v Savimbiho neprospěch změnila i politická situace v JAR. Poslední spojení v Pobřeží Slonoviny a v Maroku mohou pomáhat nanejvýš administrativně, avšak nemohou změnit úpadek mezinárodní prestiže UNITA.

Kdo sledoval Savimbiho kariéru od politikova rozchodu se zakladatelem angolského terorismu Holdenem Robertem, ten dobře ví, že se tento ovimbundský náčelník nikdy nespokojí s rolí druhého muže ve státě. Savimbim neotřásly ani spory s britskou diplomatkou Margaret Ansteeovou, která se za stálých urážek snažila nalézt východisko z obnovené války v letech 1992–1993. Savimbi ignoroval většinu rázných výzev mezinárodního společenství počínaje rezolucí Rady bezpečnosti OSN č. 811/93 z 13. 3. 1993 odsuzující porušení dohod z Bicesse a neuznání výsledků voleb. Do svědomí angolských politiků nepromluvílo ani naprosté zničení druhého největšího města země Huamba v letech 1993–1994, ani kampaň proti nášlapným minám, kterou v lednu 1997 rozpoutala mezi zmraženými angolskými civilisty populární Diana, princezna z Walesu.

MPLA nechtěla před světem vystupovat příliš militantně, dokud Savimbiho neponoří do naprosté izolace, a tak se v posledních letech spíše ustálilo rozštěpení země, stejně jako permanentní válka na hranicích obou obsazených zón. Také tento vývoj i přes obavy expertů patronovala OSN. Generál Chris Gamba, velitel UNAVEM III, např. jasně prohlásil, že má strach z problémů, které vzniknou, až se podle zásady rovnosti umístí síly UNITA v severovýchodních diamantových provinciích Lunda Norte a Lunda Sul. Měl pravdu; podle oficiálních údajů vydělala UNITA na prodeji diamantů vyrabovaných na obsazených územích jen za rok 1997 asi 600 mil. \$. (Nejnověji obviňuje MPLA Savimbiho z rozkradení národního vlastnictví v podobě diamantů celkově v miliardových hodnotách.) To umožnilo udržet zbrojní arzenály UNITA i za mezinárodní blokády nedotčené.

Ranou nekonstruktivní ozbrojené opozici měla být konečná změna postoje USA ke stranám obnoveného angolského konfliktu. Vyjádřila ji při státní návštěvě v prosinci 1997 americká ministryně zahraničních věcí Madeleine Albrightová. Americká vláda přijala za základ svých stanovisek výsledek voleb z roku 1992, především však vyšla z toho, že Angola – přesněji řečeno mezinárodní společnosti těžící ropu v šelfech u Cabindy a Soya – pokrývá 7 % ropného importu USA, tedy třikrát více, než Spojené státy dostávaly

z Kuvajtu před iráckou invazí. Kooperace mezi Západem a Luandou prostřednictvím petrodolarů se ostatně dávno stala faktem. Z dobrých kontaktů na americké těžbařské společnosti Exxon a Texaco, ale i na belgickou Finu, na britskou BP Amoco nebo na francouzský Elf Aquitaine profituje především vláda pod vedením MPLA. Jejich 120 000 dobře vyzbrojených a zkušených vojáků se nemusí obávat nouze, protože velká část z výnosu 4 mld. \$ z těžby ropy šla na vojenské účely. Politika USA tak opsala podivuhodný oblouk – od financování⁹ hord Holden Roberta, které udaly ráz angolské válce neslýchanými masakry bělochů i černochů na severu země v březnu 1961, přes dlouholetou podporu poskytovanou Savimbimu vydávanému za bojovníka za demokracii proti marxistické MPLA až po poněkud rozpačitou podporu MPLA, někdejšího (i současného) společného nepřítele degenerované Holdenovy FNLA i bojeschopné Savimbiho UNITA.

Bezprostřední reakcí světa na dohody z Lusaky byly velkorysé sliby investic do angolské obnovy, ale později se ukázalo, že ani tato přízeň nemotivuje angolské strany ke smíru. Rok 1998 nabídl opět jen konflikty, válku a všeobecnou deziluzi. Ukázal, že angolská krize je mnohem hlubší, než se domnívali i nejasvěcenější specialisté.¹⁰

Průlom v permanentních jednáních byl ohlášeno 9. 1. 1998. Mezi MPLA a UNITA bylo pod patronací OSN dohodnuto, že Savimbi brzy přijede do Luandy setkat se s prezidentem Santosem a že dohody z Lusaky budou do konce února uvedeny v platnost. Dokonce i Savimbiho neotřesená základna Bailundo na severu provincie Huambo se měla dostat pod kontrolu luandských státních a vojenských orgánů. UNITA měla demobilizovat poslední jednotky (ve stále vynalézavějším slovníku byl pro tyto síly přijat pojem *tropas residuais* – „zbytkové jednotky“) a rozhlasová vysílačka „černého kohouta“ *Rádio Vorgan* měla být přeměněna na normální privátní stanici. Zdálo se, že tentokrát je Savimbiho počínání čestné. UNITA jen do konce roku 1997 představila důstojníkům OSN 79 000 svých bojovníků (z toho asi 25 000 uteklo z vojenských táborů, protože tam neměli co jíst), asi 42 000 svých vojáků řádně demobilizovala a dalších 10 880 převedla do celonárodní armády FAA.¹¹

Okamžitě se však objevily procedurální potíže. Savimbi jako případný loajální viceprezident odmítal z bezpečnostních i jiných důvodů sídlit jen v Luandě. Požadoval vybudování dalších sídel také v přístavech Porto Amboim a Lobito a na základně Lumbala N'Guimbo na východě v provincii Moxico. UNITA odmítla odejít z diamantových provincií. Zatímco americký State Department viděl ještě v lednu 1998 možnosti smíření optimisticky, generální tajemník OSN Kofi Annan od počátku neskrýval své obavy z opakovaného porušení dohod a z podezřelého „sjednocení Angoly po desetiletích konfliktu“. Navíc měl novou dohodu z ledna 1998 koordinovat pouze José Eduardo dos Santos, protože Alioune Blondin Beye, zvláštní posel generálního tajemníka OSN, se musel v Německu podrobit těžké srdeční operaci.

Rozvinul se obvyklý seriál obstrukcí. Vláda tiše dokončila vojenskou okupaci některých regionů, kam ji UNITA konsternovaná jasnou nepřítel USA bez většího odporu vpustila. MPLA neopomněla využít i nepříjemných incidentů ve svůj prospěch. Když bylo 6. 2. 1998 zadrženo ukrajinské letadlo podezřelé z dodávek zbraní pro UNITA, zahájila vláda jednání s ruskou stranou. Viceministr zahraničních ekonomických vztahů Vladimír Pachomov slíbil při jednání s angolským ministrem obrany „posílit dohodu o spolupráci uzavřenou před pěti lety“. Partner Roberto Leal Monteiro „Ngongo“ potvrdil trvajícím přátelstvím s demokratickým Ruskem, potenciálním dodavatelem nejsloftikovanější vojenské techniky a stálým sympatizantem MPLA. Během roku zkomplikovala pozici OSN smrt Aliouna Blondina Beye, jehož nástupce Issa Diallo bohužel neprojevil větší obratnost v potlačování excesů doprovázejících hovory o rekongliaci.

Proti posilování mezinárodního postavení MPLA zvolil Savimbi obvyklou taktiku nespolečnosti. Pro svůj příchod do Luandy vyžadoval enormní počet osobních strážců (Luanda byla podrážděna už dosavadní přítomností 400 bodygárdů ověšených granáty a kulomety). Poté zahájil dlouhou diskuzi o místu ohlášené schůzky s prezidentem republiky.¹² V tomto duchu pokračovaly další obstrukce a během nich další vojenské šarvátky.

V průběhu roku 1998 se pod tlakem vzrostlého napětí oba tábory rozštěpily. V MPLA se stále více prosazoval názor, že „Zé Du“ – jak je familiárně nazýván angolský prezident – je příliš mírný. „Jestřábi“ z jeho tábora viděli naději ve využití příznivého mezinárodního klimatu; nyní by se dalo udeřit na UNITA plnou vojenskou silou a jednou provždy Savimbiho organizaci rozpráshit.

Zatímco spory ve většinové straně zůstaly skryté, UNITA se rozložila dramatičtěji. Skupina disidentů, kterou vedou Jorge Valentim a Eugénio Manuvakola, vytvořila „Obnovenou“ či „Novou“ UNITA (*UNITA Renovada*) s cílem vyjít z izolace a skutečně spolupracovat na sjednocení země. Secese se zřejmě odehrála za silné inspirace MPLA. O tom svědčila i skutečnost, že angolská policie (řízená MPLA) obsadila počátkem září 1998 sídlo UNITA v Luandě a rezervovala je pro Valentimovu „legitimní Obnovenou“ stranu.¹³ Frakční boje a štěpení stran ovšem není radno přeceňovat; z neuvěřitelného počtu 117 politických stran existujících nyní v Angole¹⁴ vznikly totiž vlastně všechny disidencí buď od FNLA, nebo od MPLA, či od UNITA, aniž to kdy ohrozilo rozhodující pozici obou vůdčích uskupení.

V roce 1998 se Angola znovu ponořila do všudypřítomné války ničící zbytky toho mála, co náhodou přetrvalo po všech předchozích konfliktech, mnohde už jen holé životy a zdraví rekrutovaných bojovníků, hlavně však civilistů. Podle sdělení vatikánské misijní služby Fides bylo také mezi 37 zavražděnými katolickými misionáři několik obětavých kněží a řeholníků působících v Angole. Ještě nebezpečnější napětí přinesl přelom roku 1998/1999. Pozorovatelská mise OSN v Angole MONUA (*Missão de Observação das Nações Unidas em Angola*) byla za obnovené války zastrášena tím, že UNITA sestřelila 26. 12. 1998 letadlo se 14 osobami (z toho bylo osm pracovníků mise) poblíž Huamba, metropole Savimbiho ovimbundského regionu, ovládaného nyní vojsky FAA/MPLA obklíčenými armádou UNITA. Další útok na Hercules C-130 s osmi příslušníky mírové mise na palubě se odehrál 2. 1. 1999, tentokrát bylo letadlo zasaženo asi 20 minut po startu z Huamba.

Kofi Annan sice rozhořčeně vyzval angolskou vládu a UNITA k okamžitému uzavření příměří, ale zároveň zavelel k ústupu. Třetího ledna večer oznámil zdroj OSN, že se pozastavují všechny lety v Angole a že se zahajuje diskuze o tom, zda má vůbec smysl pokračovat v mírové misi za stavu, který nenabízí naději na mír. UNITA zatím pokračovala v obviňování MPLA z triku, jež zorganizovala Luanda proto, aby zdiskreditovala UNITA před světem. Ani MPLA však už příliš nenaléhala na mezinárodní pozorovatele, aby zůstali. Koncem roku 1998 si ověřila v bojích o Kuito, hlavní město Savimbiho rodné provincie Bié, že se může odvážit velké vojenské konfrontace dokonce i v teritoriích, o něž se opírá UNITA.

Kuito se stalo symbolem nejnovější válečné etapy. Trosky domů byly rozstříleny, na 200 tisíc lidí uprchlo z města i okolí, pokud jim to situace dovolila. Ostatní civilní obyvatelstvo nesmírně trpí, mrtvé a zmrzačené nikdo nepočítá. A třebaže těžká zranění, naprostý rozvrat zásobování a konec všech perspektiv snášejí lidé se stoickým klidem, opakuje se humanitární tragédie, kterou dobře poznalo před lety Huambo. Pohled na ruiny domů postavených za koloniální éru a na mrzáky v nemocnicích bez lékařů a bez léků je stejně ořesný jako pohled na hojné vynikající zbraně v rukou vojáků obou bojujících táborů.

Další kolo podivného usmiřování utonulo v krvi nevinných. Také OSN rychle dospěla k rozhodnutí. Ačkoli by právě nyní logika velela k co nejenergičtějšímu zásahu světové organizace, generální tajemník OSN doporučil 18. 1. 1999 Radě bezpečnosti OSN, aby rozpustila misi MONUA a stáhla její pracovníky z Angoly. Návrh odůvodnil konstatováním, že se „mírový proces v této jihoafrické zemi zhroutil a naopak v ní znovu začala občanská válka mezi vládou a povstaleckou organizací UNITA“. Podle jeho návrhu by měla většina z 1 200 členů personálu OSN odejít z Angoly do 20. března, na místě by zůstalo asi 200 vojáků pověřených pouze ostrahou majetku OSN. Vzápětí byla tato informace odvolána, ale není pochyb o tom, že OSN nemá ani zájem, ani možnosti Angolu skutečně pacifikovat. Kofi Annan při rozhodování o ústupu vycházel nejen z toho, že mandát pozorovatelské

mise má končit 26. 2. 1999, ale i z všeobecné nevraživosti, která vládne v Angole proti OSN. Dokonce i prezident Santos, jenž označil Savimbiho za válečného zločince, slovně napadl také jednotky OSN, protože prý svou „zaujatostí“ a „špatným rozhodováním“ přispěly k „vykolejení mírového procesu“.

Poslední zprávy jsou alarmující. Postojům všech více či méně zainteresovaných stran chybí vstřícnost a ochota, naopak převažuje touha nedohodnout se a konflikt vyostřit až k závěrečnému zničujícímu finále. Koncem ledna 1999 oznámilo vedení UNITA, že přerušuje kontakty s „nynějšími vládci“ Portugalska. Jediná vláda, která je ochotna k obětem, byla jako „paternalistická“ zdiskreditována podle oblíbeného schématu vyvolávání duchů zlého kolonialismu, ministr zahraničí Jaime Gama byl nesmyslně označen za „agenta luandské vlády“, tj. MPLA. Vzápětí angolská vláda vedená MPLA oficiálně vypověděla lusackou dohodu a oznámila, že nebude jednat se Savimbim, nýbrž s frakcí „*UNITA Renovada*“. Při vši úctě k Jorgemu Valentimovi je však jasné, že náčelníkem Ovimbundů je jen a jen Jonas Savimbi, takže zmíněný vládní krok jen znemožňuje konstruktivní řešení.

Přípravu na vzplanutí poslední bitvy věští také dopis Josého Eduarda dos Santose generálnímu tajemníkovi OSN z poloviny února 1999, aby OSN ukončila mandát MONUA. Kromě humanitárních pracovníků a inspektorů lidských práv prezident nechce v zemi žádnou větší dozorčí a pozorovatelskou misi s poukazem na to, že zatím ani jedna z nich nespĺnila očekávání. Až odejde přes 1 000 vojáků a policistů MONUA, může Rada bezpečnosti OSN prosadit už jen nepatrný štáb, který bude v Luandě vystaven obvyklým výtkám a mystifikacím, aniž by dokázal alespoň objektivně monitorovat dění v zemi.

Ohlédnutí a vyhlídky

To, čeho se znalci obávali několik posledních let, by se mohlo nyní stát skutečností. Nemocný prezident J. E. dos Santos povolil svým jestřábům, aby se pokusili o frontální útok proti UNITA. Savimbiho muži jsou však neméně zocelení a krutí válečníci, sami ostatně koncem roku 1992 zkoncepovali politiku „vyřešení“ angolského rozdvoujení tím, že druhou stranu vyhladí. Válka bez jakékoli mezinárodní kontroly by byla nepochybně nejzuřivější etapou ozbrojených sporů, které začaly 4. 2. 1961 dobrodružným výpadem hrstky guevaristických revolucionářů na vězení a kasárny v Luandě. Je obtížné představit si ještě větší utrpení angolského národa než to, které prodělal v minulých téměř čtyřiceti letech. Dnes už znají Angolané jedinou obranu – útek do Luandy, nejlépe bráněného města, kde sice není práce, voda ani dost jídla, ale je tu naděje na udržení holého života. V úplném rozvratu zásobování, práva a disciplíny se však i tento způsob sebeobranu může proměnit v peklo rozptýlené války všech proti všem.

Po zhroucení řady států v nedávné době a za situace, kdy mnoho ostatních států zanesených na mapách ve skutečnosti neexistuje, se stává nepřijatelným absolutní kolaps velké africké země, kde si různé populace vzácně vytvořily povědomí sounáležitosti a kde se jazyk kolonizátorů stal všeobecně ovládaným komunikačním prostředkem. Velmi znervózňující je pouhé srovnání s Mosambikem, který sdílel podobný osud; zde si bipolární svět vytvořil své ozbrojené agentury, ale občanská válka se tu – pro všeobecnou chudobu země – na počátku 90. let skutečně uzavřela. Angolská ropa a angolské diamanty se zřejmě staly prokletím samotných Angolanů. Za postdekolonizační nekompetence vlád MPLA a za permanentní občanské války si nadstátní organizace zvykly na skutečnost, že bohatství zničené země nejvýnosněji vyrabují v situaci, kdy jsou domácí politici bezmocní. Zdá se, že dřívější zápas mezi Východem a Západem o politický vliv nad strategickými, lidskými i ekonomickými kapacitami rozsáhlých ploch Afriky v současnosti vystřídaly kalkulace zisku, v nichž není na humanitární ohledy místo.

Bagatelizace angolského případu, proti níž tolikrát marně vystupovala Margaret Ansteecová, je v obecném povědomí světa vybudována na předpokladu, že šlo vždy o chudou součást zaostalé portugalské koloniální říše a že tedy současné potíže jen plynule nava-

zuji na předchozí nezralost. Komunistická, ale i anglosaská nenávisť k salazarovskému modelu integrovaného transkontinentálního multirasového impéria tak rozšířila jednu z nejpěšnějších „lží“,¹⁵ která však nemá s fakty nic společného.

Od roku 1953, kdy začaly plány rozvoje, se portugalské kolonie modernizovaly a po výbuchu celkem oprávněné nespokojenosti v Angole na začátku roku 1961 udělaly portugalské vlády i lokální správní orgány maximum pro to, aby urychlily ekonomickou, administrativní i humanitární přestavbu afrického zamoří. Nejvíce investic dostávala vždy právě Angola, považovaná po staletém soužití s Evropany za „portugalskou zemi a krev“. V soutěži s ideou dobrodružné samostatnosti za každou cenu neměla však už žádnou naději na úspěch idea skutečného rozvoje a postupného zapojování stále kvalifikovanějších domorodců, kteří se po reformách Adriana Moreiry z let 1961–1962 stali rovnoprávnými portugalskými občany, do správy země. Povznesení přišlo pozdě, svět žádal v duchu přehnaně radikální rezoluce Valného shromáždění OSN z prosince 1960 okamžitou nezávislost. V téměř beznadějně situaci přesto Angola, od roku 1971 „stát“ lusofonního společenství, rozkvetla v posledních letech před vyhlášením nezávislosti, ačkoli absolutní nenávisť vůči projektu euroafického splyvání utlumila všechny informace o tomto faktu.

V letech 1966–1970 činily přírůstky hrubého domácího produktu ročně 6,3 %. Plány rozvoje malých hospodářství z roku 1973 pomáhaly právě domorodcům, na vysočině se jediný projekt rozmachu zdejšího zemědělství dotkl milionu osob. V roce 1973 vyráběla Angola 210 000 tun kávy, 967 433 tun cukrové třtiny, 29 951 tun cukru, 227 290 tun kukuřice, 445 tun kakaa, 79 281 tun bavlny, 4 526 tun tabáku a 11 527 tun obilí (kromě kukuřice). V zemi bylo přes 7 mil. kusů dobytka, vylovilo se 476 270 tun ryb. Těžební průmysl vyprodukoval 713 700 tun vápence (v roce 1972), 2 125 000 karátů diamantů (v roce 1973), 46 655 tun sádry, 7 578 m³ žuly, 1 201 m³ mramoru, 4 682 tun manganu a 96 717 tun bitumenových substancí. Vytavilo se 6 652 194 tun železa a vytěžilo se 8 175 201 tun ropy. Zpracovatelský průmysl rostl nevídaným tempem – o 20 % ročně. Kromě obchodu rychle vzrůstala i turistika a její infrastruktura. V zemi stálo 362 hotelů s 6 263 pokoji, pohyb umožňovalo 72 323 km silnic (z toho 8 500 km asfaltových), 183 031 motorových vozidel a 3 049 km železnic. Na dvou mezinárodních a 28 domácích letištích (a dalších 300 pistách) fungovalo 27 135 km soukromých leteckých linek a operovalo 16 627 letadel. Do angolských přístavů připlulo 6 500 lodí.

V roce 1972 existovalo v zemi 2 146 zdravotnických zařízení, kde se léčilo 111 517 nemocných. Počtem jeden lékař na 10 000 obyvatel a tři lůžka na 1 000 obyvatel byla v tehdejší normě WHO pro rozvojové země. V roce 1973 pracovalo v Angole 62 mateřských škol, 5 079 základních škol, 108 „přípravných“ škol (tj. vyšších stupňů základních škol), 69 gymnázií, 76 průmyslovek, dvě umělecké školy, šest škol církevního vzdělání, 21 pedagogických škol a pět fakult zemské univerzity (navíc 1 337 Angolanů studovalo na univerzitách v Portugalsku). Země měla 99 tištěných periodik, sedm muzeí, 119 knihoven s 235 192 čtenáři, 48 kin, 59 rozhlasových stanic, 80 045 rozhlasových přijímačů i pokusné vysílání televize. Bylo tu 144 sportovních klubů a organizací, přihlášeno bylo 37 000 soukromých telefonů.¹⁶ Angola byla po Jihoafrické republice a Rhodésii třetí nejrozvinutější zemí v Africe a aspirovala na roli regionální velmoci.

To vše vzalo s překotnou dekolonizací, s vyhlášením totalitního státu a s následnou občanskou válkou za své. Salazarovo, ale i Galvãoovo varování před neokolonialismem, který je schopen nezralé národy vytrhnout z kořenů, využít a zničit, zní dnes naléhavě i pro jiné části světa, které se propadají do ozbrojeného chaosu a do sociální nedisciplinovanosti.

Angolská otázka má nyní nadmíru nepravděpodobné řešení – revizi omylného procesu dekolonizace¹⁷ a samostatnosti. Je ovšem zřejmé, že nelze vrátit historii o čtvrtstoletí dozadu, aby bylo možné konečně provést skutečnou demokratizaci pod mezinárodním dohledem, skutečně předat moc kompetentní domácí vládě (poslední portugalský představitel neměl kvůli válce komu předat nejvyšší úřad 11. 11. 1975) zaručující obyvatelstvu alespoň přežití a zakázat násilí. Znamenalo by to také revizi dějin a toho mezinárodního řádu, který

svou studenou bipolární válku bezostyšně přenesl v horké podobě do Angoly, znamenalo by to především zpětnou likvidaci dlouholetého výnosného mezinárodního obchodu se zbraněmi, který zaplnil Angolu sovětskými, čínskými, československými, belgickými a americkými zbraněmi, nášlapnými minami ponejvíce italské a francouzské výroby a který stále kvůli permanentnímu přezbrojování potřebuje řadu smetišť pro vyřazenou smrtící techniku.

Jinými slovy řečeno, angolský konflikt proveditelné řešení nemá. Spoléhat na nějaké další demokratické volby¹⁸ je po zkušenostech z roku 1992 pošetilé, a tak zbývá jako východisko hrůzná možnost fyzického vybití jedné ze stran. Tato eventualita se v roce 1999 přiblížila ke své realizaci. Současná mocenská a politická centra Afriku odepsala a Angolu s ní; nejsou tu miliony ochotných a zmanipulovaných otroků, kteří by po asijském a latinskoamerickém způsobu ukázněně pracovali pro euroamerický blahobyť. Zkáza Somálska, Sierry Leone, Rwandy, ale též Súdánu a Libérie, jakož i nepokoje v dlouhé řadě dalších afrických států přinášející utrpení Afričanům vykořeněným z dávných struktur a zbařeným nyní i těch novějších. Pod zámkou globalizace nejsou vůdci dnešního světa ochotni připustit vlastní vinu za nedávnou minulost, a proto nejsou ani ochotni převzít svůj díl odpovědnosti za skutečnou a trvalou angolskou rekonstrukci. Také proto jsem chtěl poukázat těmito poznámkami na to, že angolská národní katastrofa – minulá, současná i budoucí – je v tomto smyslu debaklem naší globalizované doby a ostudou celého lidstva.

¹ Viz Brzezinski, Z.: Bez kontroly. Chaos v předvečer 21. století. Praha 1993.

² Portugalskou dekolonizaci provedenou v levicově revoluční atmosféře, ukvapeně a nepromyšleně pod tlakem supervelmocí v letech 1974–1975 odsoudili četní autoři ihned po vynuceném odchodu úřadů, armády a všeho bělošského obyvatelstva ze zamoří. (Srov. např. Osório, S., Sousa e Melo, H. de: O MFA no Banco dos Réus. Lisabon 1976. Viz též Aguiar, L.: A Chamada „Descolonização“. Braga 1978. Viz rovněž Costa, A. A. da: A Guerrilha e o Caos Militar Colonial. Lisabon 1989.) Teprve v poslední době bylo možné zveřejnit v kontextu postdekolonizační tragédie např. tak rázný odsudek dekolonizace, jaký dříve vyslovil diplomat a zakladatel univerzity v Lourençu Marques (Maputo) Veiga Simão: „Dekolonizace je snad největší (portugalskou) národní tragédií po Alcácer-Quibiru“ (tj. po bitvě, v níž v roce 1578 padl král Šebestián a Portugalsko pak v důsledku dynastické krize ztratilo na 60 let samostatnost). Viz Guerra, J. P.: Descolonização Portuguesa. O Regresso das Caravelas. Lisabon 1996, s. 11.

³ Davidson, B.: The Black Man's Burden. Africa and the Curse of the Nation-State. London 1991.

⁴ Musím bohužel oponovat výchozímu názoru Mesfina Gedlu (viz Mesfin, G.: Nové boje v Angole: možnost vzkříšení ideálů angolské revoluce. Mezinárodní politika, 2/1999, s. 20), že „v roce 1975 zvítězil angolský lid díky svému statečnému boji nad čtyřsetletou koloniální diktaturou Portugalska“. Angolský problém nebude nikdy možné pochopit, nepřipustíme-li si trpkou pravdu, že koloniální éra vybudovala (třeba nesympatickými prostředky) pocit angolské spolupařičnosti (angolanidade), zatímco celé období tzv. národněosvobozeneckého boje (1961–1975) proběhlo zcela v režii rozhádaných supervelmocí USA (financujících zprvu FNLA), SSSR (MPLA) a Číny (UNITA), takže právě „statečný boj“ se stal zárodkem osudové neschopnosti přejít do období samostatnosti v míru, bez brutalit a s konstruktivním programem.

⁵ Nemohu zapomenout na zoufale pravdivou argumentaci jednoho politika MPLA před nevrlym předvolebním shromážděním, z něhož jednotlivci vykfikovali námitky vůči zkorumpovanosti a nekompetentnosti MPLA i vůči násilnictví UNITA. Řečník tehdy o obou vedoucích organizacích, z nichž se pod tlakem události staly „politické strany“, bez obalu prohlásil: „My jen krademe, ale UNITA zabíjí!“

⁶ Viz kol.: Audições sobre Angola. O Recomeço da Guerra em Outubro de 1992. Lisabon 1994. Z vládních (MPLA) pozic shrnuje faktografii válečného ukončení demokratizace až do března 1993 Marques, S.: Angola: Fighting Democracy. Luanda 1993.

⁷ Srov. např. článek Savimbi's Choice v časopise The Economist, 17.–23. 1. 1998.

⁸ Připomeňme si hlavní Savimbiho heslo z voleb 1992 – „Nejprve Angolané, Angolané vždycky!“ –, které mělo demonstrovat odpor proti cizímu, především bělošskému vlivu za situace, kdy černošští politici v Zimbabwe, v Namibii i v Jihoafrické republice odmítli protibělošskou politiku u vědomí katastrofy, která postihla právě Angolu a Mosambik po odchodu bělochů v roce 1975.

⁹ Historii podpory Holdena Roberta bratry Kennedyovými i debakl americké politiky v Africe za Kennedyho, Johnsona a Nixona připomíná dokonalou dokumentací zejména Antunes, J. Freire: A Guerra de África 1961–1974. I–II. Lisabon 1996. Viz též Antunes, J. Freire: Os Americanos e Portugal 1961. Kennedy e Salazar. O Leão e a Raposa. Lisabon 1991. Viz rovněž Antunes, J. Freire: Os Americanos e Portugal. Os Anos de Richard Nixon 1969–1974. Lisabon 1986. Viz též Antunes, J. Freire: Os Americanos e Portugal 1969–1974. Nixon e Caetano. Promessas e Abandono. Lisabon 1992.

¹⁰ V předmluvě ke sborníku Angola, Transição para a Paz, Reconciliação e Desenvolvimento, který uspořádal Manuel Bravo (Lisabon 1996), podotkl Basil Davidson, že OSN selhala v roce 1992 proto, že ještě existovaly síly, které chtěly zničit výsledky nezávislosti z roku 1975. Tím se známý afrikanista dopustil dvou omylů. Jednak je těžké hovořit o jakékoli pozitivní bilanci nezávislosti, když svoboda přinesla na celé dekády především občanskou válku; jednak se jako naivně optimistický projev předpokládá, že nový světový řád, který odboural předchozí bipolaritu, přiměje angolské strany k reconciliaci. Tento světový řád jednak není hotový, jednak se v jeho utváření stále zřetelněji prosazuje jako dominantní síla zcela pragmatický nadstátní a kosmopolitizovaný superkapitál, pro nějž je mnohý krvavý konflikt současnosti prostě jen dobrým obchodem.

¹¹ Viz deník Público. Lisabon, 22. 1. 1998.

¹² Viz deník Correio da Manhã. Lisabon, 19. 2. 1998.

¹³ Viz deník Jornal de Notícias. Lisabon, 4. 9. 1998.

¹⁴ Viz informační brožura Angola-Guide 1997. Service de Presse de l'Ambassade d'Angola en France. Paris, b. d., s. 13–21.

¹⁵ Všechny integralistické, ale i dekolonizační „lži“ dávno skvěle odhalil Salazarův politický oponent Henrique C. Galvão ve své knize Santa Maria, My Crusade for Portugal (London 1961). Jeho poznámky o americkém imperialismu, o sovětském despotismu a o salazarovské lži, že v koloniích existuje rasová rovnost, jakož i o nacionalistické lži dané faktem, že revolucionáři vybojovali svobodu nikoli kvůli lidem, nýbrž za cizí peníze pro vlastní mocenský vzestup, znějí dnes stejně krutě pravdivě jako kdysi, a proto jsou vlastně stejně málo popularizovatelné.

¹⁶ Statistika je převzata z ideově neutrální a faktograficky nejpřesvědčivější publikace Oliveira, M. A. Fernandes de (ved.) a kol.: A Descolonização Portuguesa. Aproximação a um Estudo. Sv. 1. Lisabon 1979, s. 159 a násl.

¹⁷ V pohnuté historii usmiřování angolských nacionalistických ozbrojených hnutí je výmluvný jejich vztah k Portugalsku. Každá dohoda uzavřená pod tlakem portugalské diplomacie (Alvor 1975, Bicesse 1991) se projevila jako mnohem závažnější než dohoda uzavřená v Africe (Nakuru 1975, Lusaka 1994). Portugalsko zůstává jedinou zemí, která má dost odborníků plně chápajících angolské problémy a angolskou mentalitu. Je neblahým výsledkem dávných i novějších protiportugalských kampaní, že se o tuto kvalitu nedokázala – s výjimkou zařazení Portugalska do dozorčí „trojky“ po Bicesse – dostatečně opřít OSN. (V této souvislosti připomeňme jako vzdálenou inspiraci odvážné pověření bývalého kolonizátora dočasnou správou Italského Somálska v letech 1950–1960, která byla provedena kvalifikovaně a poměrně úspěšně.) Při vší korektní neutralitě vůči Angole bylo až do vypuknutí nejnovější fáze války Portugalsko připraveno nejzodpovědněji i po vojenské stránce. Jeho sbor FORRANG (Força de Recuperação em Angola) s 350 muži vybranými pro nasazení v Angole v rámci sil OSN disponoval až do konce roku 1998 jednou fregatou třídy Vasco da Gama, jednou fregatou třídy João Belo, dvěma motostřeleckými rotami, jednou četou speciálních akcí, jednou redukovanou rotou Střediska zvláštních operací v Lamegu a třemi transportními letouny Hercules C-130. Realistický plán činnosti této jednotky počítal především s evakuací vojáků i potřebných civilistů z pobřeží, měst i dalekého vnitrozemí, se zajištěním bezpečnosti ústupových a evakuačních cest a s odvozem evakuovaných osob loděmi a letadly.

¹⁸ Představa provedení a respektování dalších voleb se změnou volebního favorita tak, jak ji uvádí Mesfin Gedlu ve výše zmíněném článku na straně 21, je sice demokratická, ale v Angole absolutně nerealistická. Regionální a kmenové vazby totiž donutí lidi, aby volili v podstatě stejně jako v roce 1992. Angolané nebudou moci většinou volit UNITA prostě jen proto, že 40 % z nich žije (jak správně uvádí autor na témže místě) v Luandě před hlavní armádou a policií řízenou MPLA!